

**Рубрика журналу: ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ**

УДК: 338.2:631.1

Багорка М.О.

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри маркетингу
Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

**ОСНОВНІ СКЛАДОВІ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ
ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**

В статті досліджені основні складові мотиваційного механізму екологізації аграрного виробництва, визначенні економічні інструменти стимулювання екологічної домінанти аграрного виробництва. Розглянуто сутність мотивації споживача і мотивації агровиробників на предмет виробництва і споживання екологічної продукції та переходу на екологічно орієнтоване виробництво.

Ключові слова: екологізація аграрного виробництва, сталий розвиток, мотивація, стимулювання, економічні інструменти, екологічні потреби, екологічна свідомість, агровиробники.

**Багорка М.А. Основной состав мотивационного механизма
экологизации аграрного производства**

В статье исследованы основные составляющие мотивационного механизма экологизации аграрного производства, определены экономические инструменты стимулирования экологической доминанты аграрного производства. Рассмотрены сущность мотивации потребителя и мотивации агропроизводителей на предмет производства и потребления экологической продукции и перехода на экологически ориентированное производство.

Ключевые слова: экологизация аграрного производства, устойчивое развитие, мотивация, стимулирование, экономические инструменты, экологические потребности, экологическое сознание, агропроизводители.

**Bagorka M.A. MAIN COMPOSITION OF MULTIVATING
MECHANISM OF ECOLOGY OF AGRICULTURAL PRODUCTION**

The article deals with the main components of the motivational mechanism of ecologization of agrarian production, determination of economic instruments for stimulating the ecological dominant of agrarian production. The essence of consumer motivation and motivation of agricultural producers for the subject of production and consumption of environmental products and the transition to environmentally oriented production are considered.

Key words: ecologization of agrarian production, sustainable development, motivation, stimulation, economic instruments, ecological needs, ecological consciousness, agricultural producers.

Постановка проблеми. В період реформування аграрного сектору України стратегія економічної політики має бути спрямована на концепцію сталого розвитку, основу якого становить цілісна система поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку аграрного виробництва. Особливу актуальність проблема забезпечення сталості набула в сфері аграрного виробництва, що є найчутливішою контактною зоною в системі взаємовпливу економічних і екологічних інтересів людства.

У зв'язку з загостренням екологічної ситуації, сьогодні відбувається процес переосмислення ролі економічних та екологічних пріоритетів і очевидна перевага надається екологічно безпечному розвитку аграрного виробництва.

Саме сталий розвиток здатен забезпечити задоволення матеріальних і духовних потреб населення, раціональне і екологічно безпечне господарювання при високоефективному використанні природних ресурсів, підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [1, с. 86].

Екологічний розвиток аграрного виробництва є невід'ємною частиною реалізації концепції сталого розвитку і полягає у ефективному розвитку сільськогосподарського виробництва при одночасному зниженні антропогенного навантаження на навколишнє середовище і природні ресурси. Саме тому однією з найважливіших складових економічної безпеки аграрної галузі є забезпечення її еколого-економічної складової на агропродовольчому ринку.

Процес екологізації аграрного виробництва може здійснюватись при відповідних діях суб'єктів господарювання, на основі інтеграції екологічних та економічних інтересів. Для правильного спрямування цих дій необхідний відповідний мотиваційний механізм, основними складовими якого мають бути економічні інструменти стимулювання екологічної домінанти аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням екологізації аграрного виробництва присвячені наукові праці І.П. Гайдуцького, Н.С. Макарової, А.С. Малиновського, О.О. Прутської, О.Л. Попової, А.Я. Сохнич, А.М. Третяка, В.М. Трегобчука, О.М. Царенка тощо.

Приблемам формування економічного механізму екологічного регулювання аграрного виробництва та природоохоронної діяльності, присвятили свої дослідження І.С. Воронецька, Л.Г. Мельник, В.В. Писаренко, О.В. Прокопенко, Л.А. Хромушина, О.І. Шкуратов та інші вчені.

Еколого-економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств досліджено в працях В.А. Борисової, П.С. Березівського, Н.В. Зіновчука, О.М. Царенка.

Незважаючи на наявність здобутків вчених, все ще потребують вивчення питання формування механізмів екологізації аграрного виробництва, виявлення основних проблем шляху до екологізації та розробка напрямів удосконалення системи еколого-економічного управління аграрною галуззю.

Проте, за умов погіршення екологічного стану аграрного сектору України, подальшого дослідження потребує дослідження складових мотивації екологічно орієнтованого споживання і врахування його в діяльності агропідприємств. Особливої уваги потребують дослідження економічних інструментів стимулювання агровиробників до використання ресурсозберігаючих, екологічнобезпечних технологій ведення сільськогосподарського виробництва та підвищати відповідальність власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні основних складових мотиваційного механізму екологізації аграрного виробництва основу якого становлять економічні інструменти стимулювання екологічної домінанти аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Справедливою є думка, що глобальний економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів.

Наслідки такої економічної діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, погіршення якості довкілля та зростання витрат на відтворення природної рівноваги. Для країн, зорієнтованих на стале економічне зростання, збереження навколишнього середовища є головним аспектом стратегії їхнього прогресу, оскільки досягнення стану екологізбалансованого самопідтримувального розвитку, по суті, тотожне зростанню якості життя й добробуту при зменшенні екологічного навантаження [2, с. 12].

На нашу думку, для забезпечення основних принципів для забезпечення сталого розвитку аграрного сектора регіону необхідні екологізація сільськогосподарської діяльності, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу АПК та формування екологоорієнтованої системи управління аграрним виробництвом. Екологізація здійснюється через систему організаційних заходів, інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва і споживчого попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності, які реалізуються як на макро-, так і на мікроекономічних рівнях.

Процес екологізації має здійснюватись за допомогою організаційно-економічного механізму, який представляє собою сукупність організаційних форм та економічних важелів, взаємодія яких дозволяє забезпечувати здійснення процесу, що циклічно повторюється, направлено на підвищення економіко-екологічної ефективності суспільного виробництва і стимулювання проведення природоохоронних заходів.

Організаційно-економічний механізм екологізації економічного розвитку розглядається з точки зору інтеграції екологічних цілей та засобів їх реалізації у систему стратегічного управління економічною системою [3, с. 156].

Впровадження такого механізму в діяльність агровиробників є можливим за умови формування мотиваційного механізму.

Мотивація представляє собою сукупність факторів, які збуджують активністю особистості та визначають спрямованість її діяльності, а саме:

мотиви, потреби, інтереси, стимули, ситуативні фактори, що впливають на поведінку людини [4, с. 40-43].

Мотивацією формування організаційно-економічного механізму екологізації виступають три основні аспекти:

1) економічний (зменшення витрат; поліпшення ділового іміджу підприємства; отримання прибутків при використанні екологічних технологій та продукції; освоєння ринку органічної продукції; можливість додаткового одержання кредитів тощо);

2) екологічний (поліпшення стану довкілля; збереження та відновлення природних ресурсів; покращення екологічної репутації підприємства);

3) соціальний (реалізація особистого потенціалу працівників; відповідальність перед суспільством; створення соціальної інфраструктури).

Основні складові мотивації споживання представлені на рис. 1.

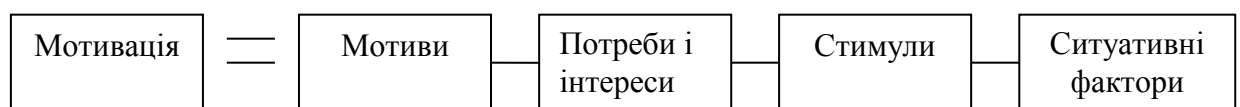

Рис. 1. Складові мотивації [4]

Для здійснення екологічно орієнтованого споживчого вибору споживач повинен: знати про екологічні проблеми, усвідомлювати важливість споживчого вибору для стану довкілля, вміти оцінити екологічність товару, відчувати необхідність у використанні екологічної продукції.

Мотивація суб'єктів господарювання полягає у усвідомлення необхідності зміни методів господарювання та екологізації суспільного розвитку, яка є для них економічно вигідною.

Основу мотиваційного механізму, на нашу думку, складають знання мотивації екологічно орієнтованої поведінки споживача та мотивація екологізації виробництва. Мотивація споживача і мотивація екологічно орієнтованого виробництва становлять основу даного механізму.

Важливим компонентом мотивації споживача є його потреби (інтереси), які узагальненні нами на рис. 2.

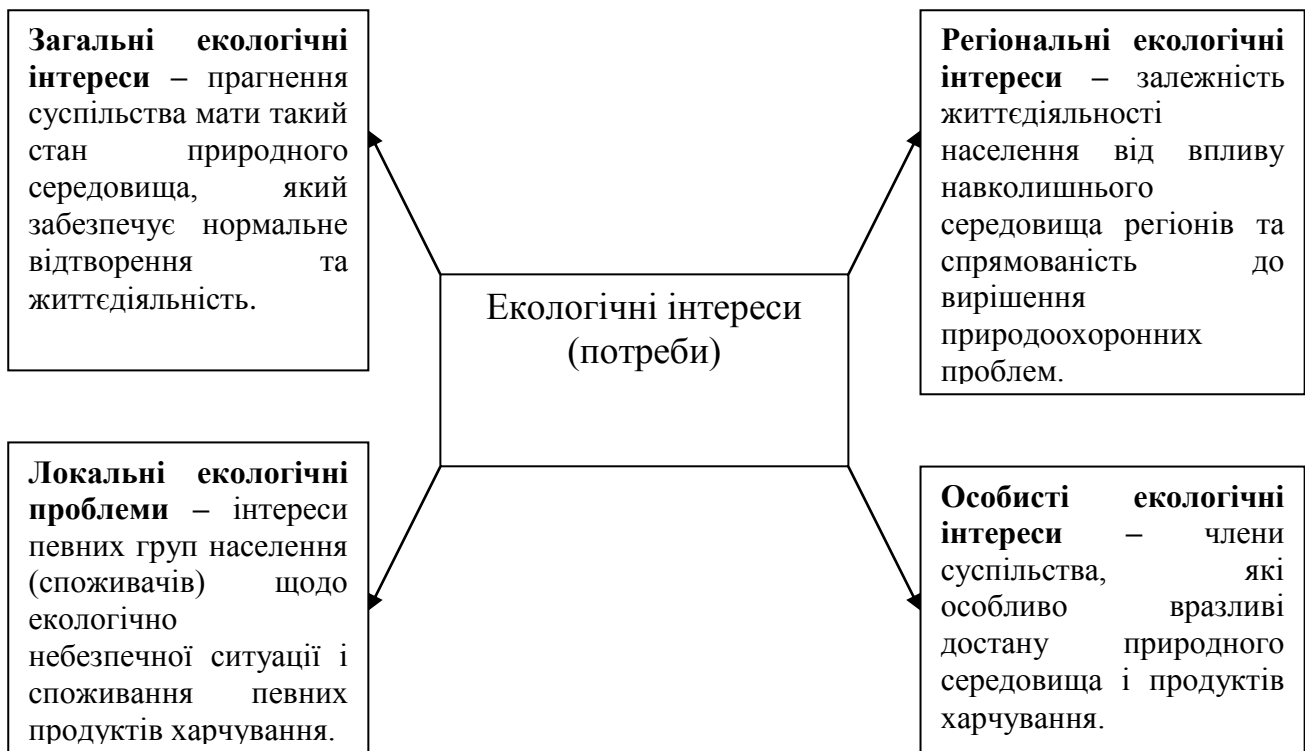

Рис. 2. Рівні екологічних інтересів за масштабністю

Джерело: розроблено автором на основі джерела [4]

Основу екологізації аграрного виробництва становить формування екологічних потреб та екологічної свідомості. Виявлення їх стає активним сигналом до початку формування стратегії екологізації.

Прояв екологічних потреб залежить від екологічної свідомості, яка проявляється через сприйняття екологічної ситуації, розуміння цінностей природи. На нашу думку, людина починає звертати увагу на свої взаємодії з довкіллям за двох умов: коли задоволені її основні матеріальні потреби і коли вона досягла певного духовного рівня.

Сьогодні формування екологічної свідомості українських громадян наряду пов'язане з підвищенням рівня їх добробуту та духовного розвитку, адже коли задоволені певні матеріальні потреби людини і коли вона досягла певного духовного розвитку то вона може усвідомлювати себе як важливу частину природного середовища [5, с. 115].

Практичне вирішення проблеми формування екологічної свідомості може відбуватися в двох напрямках:

1. Сприйняття і пропаганда сучасних ідей сталого та гармонійного співіснування людини з природою, поступова зміна відносин між людиною та довкіллям, формування нових потреб через екологічну освіту.

2. Поступова економічна еволюція, зміст якої полягає в докорінних змінах структури національної економіки та соціальної сфери через відповідний економіко-фінансовий механізм.

Тому процес формування екологічної свідомості людини лежить в двох площинах: освітньо-духовній і матеріальній. Процес формування екологічної свідомості в суспільстві є особливо складним.

Екологічні потреби та інтереси можна цілеспрямовано змінювати і формувати на різних рівнях.

При формуванні екологічних потреб і інтересів можна виділити наступні складові (рис. 3).

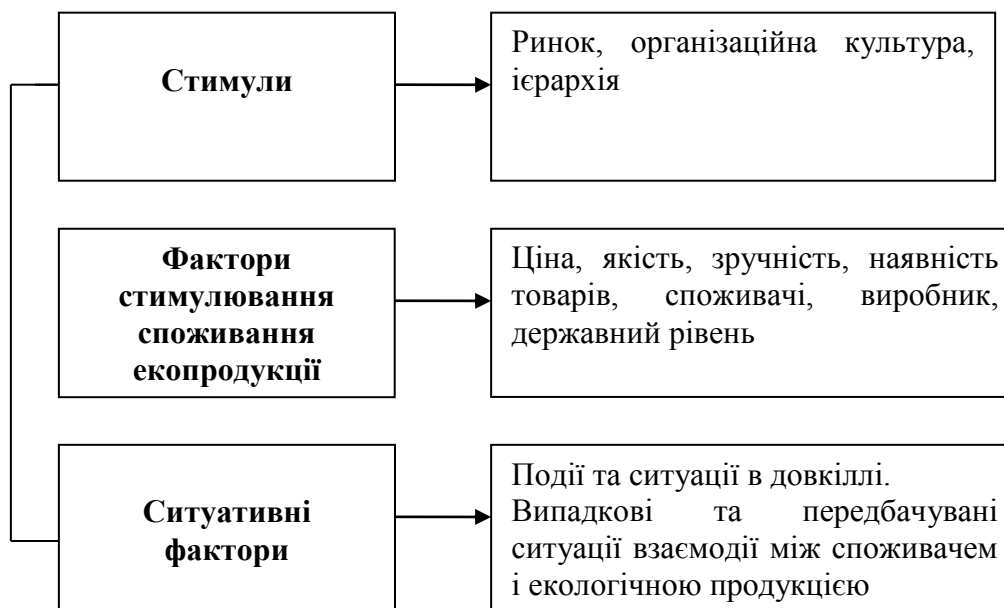

Рис 3. Екологічно орієнтовані потреби й інтереси споживачів

Джерело: розроблено автором на основі джерела [4]

Стимули споживання екологічної продукції формуються на трьох основних рівнях: ринку, рівні окремої організаційної культури та державному рівні. Важлива роль відводиться державному рівню, при участі якого відбувається переконання споживачів щодо переходу до споживання

екологічних продуктів, за допомогою екологічного виховання і екологічної освіти.

Світова практика свідчить, що загальна мотивація споживачів екологічно безпечної продукції поєднує наступні вимоги та очікування:

- якісне і гарантовано безпечне харчування;
- харчова цінність продукту;
- збереження навколишнього середовища в процесі виробництва;
- відсутність в своєму складі ГМО;
- безпосередній зв'язок і довіра до виробника [6, с. 134].

Матеріальну основу мотивації переходу до екологічного агровиробництва становить стимулювання, в основі якого лежить процес зовнішнього впливу на інтереси суб'єктів господарювання за допомогою певного комплексу заходів (моральних, матеріальних, соціальних), здатних сприяти позитивному розвитку соціальних відносин між суб'єктами економічної діяльності та формуванню нового типу особистості [7].

Можна констатувати, що стимулювання екологобезпечного розвитку аграрного виробництва, з одного боку, повинно мати матеріальне підґрунтя для агровиробників, а з другого – нематеріальне навантаження, яке дасть змогу отримати певний статус в суспільстві. В основі економічного регулювання екологічної діяльності агропідприємств покладена можливість регулювання екологічної діяльності підприємств державою на основі економічних методів, що формуються на основі перерозподілу коштів від виробників неекологічних до виробників екологічних товарів [8, с. 18].

Крім того, кожен суб'єкт господарювання має розуміти свій вплив на довкілля в масштабах суспільства, усвідомлюючи необхідність екологізації суспільного розвитку.

Ми узагальнили фактори позитивної і негативної мотивації агровиробників щодо використання системи екологічного маркетингу (таблиця 1).

**Фактори позитивної і негативної мотивації аграрних підприємств
щодо прийняття стратегії екологічного маркетингу**

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [4]

Фактори позитивної мотивації	Фактори негативної мотивації
Економія коштів завдяки збереженню ресурсів	Недосконалість законодавчої бази щодо правил та норм виробництва екологічно чистої продукції
Зменшення витрат на покриття ризиків екологічних платежів	Відсутність чітко визначеної стратегії розвитку галузі з відповідною інформаційною та юридичною підтримкою
Покращення природно-ресурсного і ринкового потенціалу	Відсутність державної підтримки товаровиробників екологічно безпечної продукції та системи контролю за всіма ланками життєвого циклу продукції
Підвищення загального іміджу підприємства	Відсутність економічних важелів для стимулювання виробництва екологічно чистої продукції
Висока конкурентоспроможність екологічно безпечної продукції	Ризики втрат врожаю та відсутність системи відшкодування збитків пов'язаних з виробництвом екологічно чистої продукції
Поява нових екологічних потреб (потреби в екологічній безпеці), інтересів та екологічної культури населення	Спекулятивні цінові надбавки переробних підприємств і трейдерів, із-за яких агровиробники органічної продукції недоотримують значну суму коштів внаслідок її реалізації, а основна частина прибутків залишається в сфері переробки та торгівлі
	Занадто високі ціни на екологічно безпечну продукцію в торговельних мережах України, що позбавляє споживачів можливості купувати дану продукцію
	Фактично не створено інфраструктуру ринку екологічно безпечної продукції

Таким чином стає зрозуміло, що існує доволі велика кількість факторів негативної мотивації агровиробників екологічно безпечної продукції. Основними є неефективне функціонування ринку екологічно безпечної продукції та його повільний розвиток в Україні, який зумовлений відсутністю конкурентного середовища, недосконалістю законодавчої бази та відсутністю

державного регулювання ринку, недосконалим механізмом ціноутворення, недостатньою розбудовою ринкової інфраструктури.

На нашу думку значна роль в усуненні негативних факторів на ринку відведена державі.

Дієвим важелем стимулювання аграрних товаровиробників здійснювати свою діяльність на засадах екологізації є удосконалення їх економічних взаємовідносин з державою [9, с. 78].

Економічне стимулювання екологізації аграрного виробництва спрямоване на підвищення зацікавленості власників землі й землекористувачів у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, захисту земель від негативних наслідків виробничої діяльності, а також матеріальній зацікавленості виробництва екологічної продукції.

В Україні, існує низка об'єктивних та суб'єктивних факторів, що негативно впливають на процес застосування економічних механізмів сталого розвитку землекористування, а саме: недостатнє економічне стимулювання екологічно безпечної сільськогосподарської діяльності; слабка узгодженість нормативно-правової бази на відомчому рівні; відсутність зацікавленості у суб'єктів господарювання підвищувати екологічну безпеку землекористування.

На нашу думку, ключовим мотивом до вирішення питання екологобезпечного виробництва, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції, має стати матеріальне стимулювання й зміна внутрішньої філософії ведення агробізнесу.

Відомо, що економічні інструменти стимулювання екологізації аграрного виробництва поділяють на примусові (платежі за забруднення природних ресурсів, штрафні санкції, цінове регулювання тощо) та заохочувальні (фінансування екологічних проєктів, програм, надання податкових пільг, пільгове кредитування, субсидування цін екотоварів).

Економічні методи управління при екологізації природокористування повинні передбачати створення таких економічних умов, які б стимулювали

землекористувачів до досягнення кращих результатів у їх діяльності (таблиця 2).

Таблиця 2

Економічні методи управління аграрного виробництва

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [10]

Економічне стимулювання	Економічні санкції
Надання пільгових коротко- і довготермінових позичок з метою реалізації проектів екологічно безпечних і економічно ефективних технологій	Впровадження системи відшкодування втрат пов'язаних зі шкідливим впливом на довкілля
Часткове або повне звільнення від податку на прибуток у випадку використання коштів на придбання екобезпечних основних засобів	Підвищення та диференціація ставок системи платежів за нераціональне природокористування, понадлімітне використання природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища до економічно не вигідного рівня для суб'єктів аграрного господарювання
Пільгове оподаткування і кредитування аграрних підприємств з виробництва екологічно безпечної продукції та екологічно безпечного виробництва	Диференціація плати за землю в залежності від її бонітету
Екологічна адаптація податкової і цінової системи	Постійна оцінка якості ґрунту і продукції з метою стягнення відповідних штрафів за неналежне використання землі і неякісну продукцію виробництва
Стимулювання працівників підприємств з виробництва екологічно чистої продукції і дотримання вимог природоохоронного законодавства (родючості ґрунту, стандартів якості продукції, поліпшення екологічних параметрів)	Зіставлення факторів позитивної (прибуток від утилізації відходів, пільги на оподаткування, кредитні пільги; надбавки до ціни) та негативної мотивації (плата за наднормативне використання природних ресурсів; плата за наднормативне забруднення навколишнього середовища; плата за розміщення відходів; штрафи; додаткове оподаткування) виражені в екологічних витратах
Розробка можливих варіантів відшкодування збитків пов'язаних з недобором врожаю при виробництві екологічно безпечної продукції	

При аналізі економічних аспектів екологічно орієнтованої стратегії, необхідно оцінити можливість використання поточної технології зниження впливу на навколишнє середовище в довгостроковому періоді. Для цієї мети пропонується аналізувати взаємозв'язок поточних екологічних витрат та викидів на одиницю готової продукції в динамічних моделях стохастичного характеру.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

Для української економіки екологізація є процесом безупинного і послідовного розроблення та впровадження у виробничі процеси нових технологічних і управлінських рішень, які дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів при збереженні чи поліпшенні якості довкілля. Екологічна ситуація може стабілізуватися через зміну орієнтації соціально-економічного розвитку, формування нових цінностей, перегляд структури потреб, цілей, пріоритетів і методів господарювання. Для цього необхідно розробити комплекс радикальних політичних, законодавчих, соціальних, економічних, технологічних і організаційних заходів.

Для спрямування дій агровиробників в напрямку екологізації необхідно розробити мотиваційний механізм, основними складовими якого є інструменти мотивації інноваційного розвитку агропідприємств і економічні інструменти екологізації агровиробництва. На нашу думку, ключовим мотивом до вирішення питання екологобезпечного виробництва, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції, має стати матеріальне стимулювання й зміна внутрішньої філософії ведення агробізнесу.

Бібліографічний список:

1. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства // Л.А. Квятковська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Випуск 1 (48). – С. 85–89.

2. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко – К.: ЗАТ «ШЧ ЛАВА», 1999. – 86 с.

3. Дубоделова А.В. Організаційно-економічні механізми екологізації виробництва на вітчизняних підприємствах / А.В. Дубоделова, О.В. Юринець, М.М. Федорів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2011. – № 698. – С. 156–162.

4. Прокопенко О.В. Підходи до удосконалення економічного мотивування екологізації виробництва / О.В. Прокопенко // Вісник Сумського державного університету. – 2002. – № 7(40). – С. 40–49.
5. Жарова Л.В. Екологічне підприємництво та екологізація підприємництва: теорія, організація, управління: монографія / Л.В. Жарова, Є.Ю. Какутич, Є.В. Хлобистов; за ред. акад. Б.М. Данилишина. – Суми: ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2015. – 240 с.
6. Писаренко В.М. Агроекологія: навчальний посібник / В.М. Писаренко, П.В. Писаренко, В.В. Писаренко. – Полтава, 2008. – 256 с.
7. Камінська М.Б. Формування мотиваційної моделі екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / М.Б. Камінська. – 2014. – Режим доступу: <http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1899/1/>
8. Ілляшенко С.М. Теоретичні аспекти обґрунтування доцільності формування ринку екологічних товарів / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми: Вид-во СумДУ, 2000. – Вип. 4. – С. 17–27.
9. Царенко О.М. Экономические проблемы производства экологически чистой агропромышленной продукции (теория и практика). – К. : Аграрна наука, 1998. – 256 с.
10. Шкуратов О. І. Організаційно-правовий механізм забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва / О. І. Шкуратов // Агроекологічний журнал. – 2012. – № 1. – С. 10–14.